

ПРОСТІ РЕЧЕННЯ, УСКЛАДНЕНІ ВСТАВНИМИ СЛОВАМИ ТА ВСТАВЛЕНИМИ КОНСТРУКЦІЯМИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «СТОЛІТТЯ ЯКОВА»)

На ранніх етапах розвитку мовознавства вставлені конструкції не розглядалися окремо від вставних, адже вони не відмежовувалися від них, хоча явище парентези вже давно цікавило дослідників.

За визначенням І. Распопова, «парентеза – вставлення певних елементів, які співвідносяться зі змістом основного складу речення або його конструктивних частин, але виходять за межі звичайних синтаксичних зв'язків, що встановлюються між компонентами цього складу» [3, с. 501].

Уперше у мовознавчій науці речення зі вставленими словами виокремив О. Шахматов. В україністиці про особливий вид «втручених речень» йдеться у праці О. Огоновського (1889). Поняття про «вставлені речення» впровадили Б. Кулик та Л. Кадомцева. Деякі ж лінгвісти заперечують необхідність виділення вставлених одиниць. На думку О. Руднева, ці одиниці не відрізняються від вставних компонентів жодними смисловими функціями, вираженням, синтаксичною формою. Очевидно, має рацію А. Загнітко, на думку якого, «вставні слова, словосполучення та вставлені принципово різняться між собою, що зумовлюється співвідношенням об'єктивної і суб'єктивної модальності». Матеріалом дослідження послужили речення, вибрані з роману Володимира Лиса «Століття Якова».

Актуальність дослідження зумовлена потребою всебічного, комплексного аналізу ускладненості структури простого речення в українському художньому тексті, який ще не був досліджений.

Мета статті полягає у системному аналізі структури, семантики і функцій вставних і вставлених конструкцій у романі Володимира Лиса «Століття Якова».

Предметом нашого дослідження є різновиди вставних та вставлених конструкцій за семантикою та будовою. Вставні компоненти, а саме слова, словосполучення та речення – це граматичні одиниці в структурі окремого речення, семантико-інтонаційні характеристики яких здатні виражати суб'єктивну модальність, певну інформативність і емоційність щодо характеру висловлювання. Залежно від структури вставні і вставлені компоненти поділяють на такі типи (різновиди) [1, с. 224]:

- 1) вставні слова з різним модальним значенням: **Звісно**, він так не мав учинити, як вчинив. [2, с. 12]; А сусіди, **напевне**, не побіжать тую наркоманку рятувати [2, с. 16];
- 2) вставні сполучення слів: У ранньому дитинстві, **як кажуть...** [2, с. 53]; Оділася, **скажу тобі**, як на параду [2, с. 80];
- 3) вставлені конструкції: Щоденно ішла на лужок, приносила звідти квіти (**к'яти, як казали в їхньому селі ще на польський манір**) і ставила в банку [2, с. 44]; Бо письма (**листа, напевне б сказало те кляте дівчисько**) не буде [2, с. 14].

Усі структурні різновиди ускладнень наявні у структурі простих речень у романі Володимира Лиса. Розглянемо їх детальніше.

Вставні слова, словосполучення та речення можуть надавати певного модального відтінку реченню загалом або окремому його членові, саме надавати значення, а не вступати в смислові зв'язки з реченням чи його частинами.

Якщо розглядати класифікацію вставних одиниць, яка ґрунтується на семантиці та оцінці повідомлюваного, що міститься в них, то залежно від цього виділяють такі групи вставних компонентів:

1) вставні слова, що виражають ступінь вірогідності повідомлюваного (так звана гіпотетична та констатуюча модальність, що передається словами на зразок *мабуть, певно, може, видно, здається, очевидно, безумовно, безперечно, дійсно, справді, природно, певна річ, правду кажучи* і под.). Напр: Ци, **може**, в котів є до старости запитання? [2, с. 12], А сусіди, **напевне**, не побіжать тую наркоманку рятувати [2, с. 16];

2) вставні одиниці, що передають зв'язок думок, послідовність їх викладу чи логічне завершення цього викладу (*таким чином, словом, до речі, по-перше, головне, нарешті, навпаки, зокрема, однак, в усякому разі* та ін.), напр.: Як, **до речі**, їх звати, ваших доньок? [2, с. 139], **Втім**, сердився так вже цілих дев'ять літ [2, с. 145];

3) вставні слова на позначення джерела повідомлення (*за словами..., на думку..., по-моєму, за повідомленням..., кажуть, за висловом...* тощо), напр.: У Луцьку, **кажуть**, те саме... [2, с. 147]; Я вас, **каже**, пані Вікторіє, давно кохаю [2, с. 231];

4) вставні компоненти, що виражають емоційний стан мовця, його почуття (*на лихо, на горе, на жаль, на біду, на радість, як на гріх, на диво* та ін.), напр.: Тиміш, **на диво**, зустрів їх привітно [2, с. 134];

5) вставні слова на позначення характеру висловлення, способу передачі думки, її оформлення (*так би мовити, іншими словами, власне кажучи, сказати по правді, правду кажучи* та ін.). Такого типу речень у романі Володимира Лиса ми не виявили.

Незважаючи на те, що виділяють різні типи подібних ускладнень речень, вони мають деякі загальні властивості. Наприклад, їхнє значення має додатковий характер, а також їм притаманна особлива інтонація, яка на письмі виділяється комами, дужками або тире, та відносна відокремленість будови.

Вставлені конструкції представлені найрізноманітнішими синтаксичними одиницями: простими і складними реченнями майже всіх типів, конструкціями з прямою мовою, а також більш складними побудовами, що складаються з декількох названих одиниць, ряду суміжних речень або абзацу.

Отже, вставленими називаються такі конструкції, які вживаються для уточнення, доповнення, роз'яснення предметного змісту речення або введення додаткового змісту та інформації до його структури.

Вставлені елементи за своєю структурою можуть бути двоскладними та односкладними: *Бо письма (листа, напевне б сказало те кляте дівчисько) не буде* [2, с. 14], *Завтра Гандрій (так звали нового зятя) одвезе вас на могилку свою машиною* [2, с. 190].

У ході дослідження ми виявили вставлені конструкції, представлені складними реченнями, напр.: *А те підійшло (він уже знав, що звати її Альона, Оленка, значить) до плеча кістлявим своїм патичком доторкнулося, кісткою чогось пошкребло* [2, с. 20]. У цьому реченні ускладнення представлене складнопідрядним реченням з підрядним з'ясувальним.

Розглядаючи вставні слова та вставлені конструкції у романі «Століття Якова», робимо висновок, що автор дуже вміло використовував такі ускладнення у структурі простого речення. Вставні одиниці виражають у реченні суб'єктивну модальність, а вставлені вносять додаткове повідомлення до основного речення, тим самим розриваючи композиційно-синтаксичну послідовність побудови розповіді та ускладнюючи будову речення. Перспективою майбутніх досліджень можуть слугувати різні види ускладнень простих речень у романах Володимира Лиса.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудик П. С. Синтаксис української мови : підручник для студ. вищ. навч. закл. / П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук. – Київ : Академія, 2010. – 384 с.
2. Лис В. Століття Якова: роман / Володимир Лис. – 5-те вид., стер. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. – 240 с.
3. Шанский Н. М. Современный русский литературный язык: учеб. пособие для студ. пед. ин-тов; под ред. Н. М. Шанского / Н. М. Шанский, И. П. Располов, А. Н. Тихонов, А. В. Филиппов. – Ленинград : Просвещение, 1981. – 584 с.

Вербовецька Х.

Науковий керівник – доц. Бабій І. М.

ПРИКМЕТНИК У ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА: СЕМАНТИКО ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Мова художньої літератури функціонує як засіб створення естетичної реальності, а важлива роль у здійсненні цього завдання належить образотворчим та експресивним засобам мови, одним з яких є епітет, що виражається, як правило, прикметниками.

Мета статті – описати семантику прикметників, виділити їх тематичні групи, виявити особливості функціонування у поетичному творі. Це дасть можливість всебічно і глибоко усвідомити, наскільки мовні засоби дозволяють автору виразно змалювати образи персонажів, розкрити їх характери.

Актуальність нашого дослідження зумовлена відсутністю комплексного лінгвістичного дослідження мови творів Василя Симоненка. Аналіз системи прикметників поетичної мови В. Симоненка дозволить поглибити знання про мову української літератури другої половини ХХ століття та простежити особливості ідіостилу письменника, символотворення, метафорики в лексиці поетичних творів Василя Симоненка.

Предметом дослідження є прикметники у поезіях Василя Симоненка.

Дослідженням прикметникової системи у творах українських письменників ХХ століття займалось небагато науковців. Зокрема, можемо виділити роботи О. Поліщук, О. Рудь та ін. Проте прикметникову систему поетичної творчості В. Симоненка в цих роботах майже не розглянуто, а тому вважаємо наше дослідження **актуальним**.

Характеризуючи історію української літературної мови, В.М. Русанівський визначає 60-ті роки як зародження третьої хвилі – письменників-шістдесятників і наголошує, що саме Василь Симоненко «першим відчинив двері у нову поезію ... Він ще писав у межах виробленої на той час української літературної традиції, але вже наважився говорити про ті явища в повсякденному житті, яких нібито не бачили інші» [1, с. 378-379].

Дбаючи про втілення своїх художніх задумів, забезпечення оригінальності в змалюванні персонажів та стосунків між ними, автор не може обійтися без залучення значного арсеналу експресивних засобів, якими позначені всі мовні рівні, а особливо лексико-семантичний, який бере активну участь у відображенні фрагментів концептуальної картини світу через призму власного «я» [1].

Уміле використання прикметників є невід'ємною ознакою майстерного стилю, а В.Симоненка беззаперечно зараховуємо до тих авторів, чий словниковий запас переповнений прикметниковою лексикою і